

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ
КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

Кафедра цивільного права та процесу

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО»

Для слухачів 3 курсу

Факультету ФЗН ПП ННІ ПОЗН

Дніпро – 2016

Конспект лекцій підготувала **Межевська Л.В.** – старший викладач кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Дрибас Л.І. – Суддя Апеляційного суду Дніпропетровської області

Зуєв В.А. – Завідуючий кафедрою цивільно-правових дисциплін Академії митної служби України кандидат юридичних наук, доцент

Конспект лекцій обговорений та схвалена на засіданні кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
« 08 » серпень 2016 р.,

протокол № 1

ТЕМА № 1. ПРЕДМЕТ, ПРИНЦИПИ І СИСТЕМА ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА
(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття та предмет земельного права.
2. Методи правового регулювання в земельному праві.
3. Принципи земельного права України.
4. Система земельного права України.
5. Співвідношення земельного права з суміжними галузями права.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.96 // Відомості Верховної Ради України – 1996 – N 30 – ст. 141.
2. Земельний кодекс України з статистичними матеріалами і збірник нормативно-правових актів та матеріалів судової практики: Видання друге. За станом нормативно-правових актів та актів органів судової влади на 1 лютого 2007 р.
3. Земельне право України: підруч./ [Г.І. Балюк, Т.О. Коваленко, В.В. Носік та ін.: за ред. В.В. Носіка]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 511 с.
4. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України : (за станом нормат.-прав. актів та суд. практики на 1 вер. 2011р.) / А.М. Мірошніченко, Р.І. Марусенко. - К.: Правова єдність, 2011. - 520 с.
5. Семчик В.І. Земельне право України: Академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, М.В. Шульга. – К.: Ін Юре, 2008. – 600 с.
6. Семчик В.І. Земельне право України: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл./ В.І.Семчик, П.Ф.Кулинич, М.В. Шульга.-К.: Вид.Дім «ІнЮре»,2008.-600с.
7. Контроль за охороною та використання земель: Нормативно-правові акти та роз'яснення/Упор. М.С.Головатюк та ін.; Під.заг.ред. М.С.Головатюка.- 2 –ге вид.,допов. Та перероб.- К.: Вид. Паливода А.В. 2008.-344с.-(Земельне законодавство України)
8. Земельне право України:Підручник/ За ред. О.О.Погрібного та І.І. Каракаша.-Вид.2,перероб. І доп.-К.:Істина, 2009.- 600с.
9. Яніцький В.П. Порядок набуття права приватної власності на земельну ділянку в Україні: Монографія.-К.Атіка, 2008.-140с.
10. Богіра М.С. Землекористування в ринкових умовах: еколого-економічний аспект.Монографія.-львів:Львівський національний аграрний університет,2008.-225с.
11. Планування територій на місцевому рівні: Громада, Влада і Бізнес / За заг.ред. Федорченка М.С. і Янова О.В. – К.: ГО ІРЦ «Реформування земельних відносин в Україні», 2008. – 320 с.

12. Операції із землею. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х.: Фактор, 2008. – 896 с.
13. Управління державними землями сільськогосподарського призначення України / К. Дельс, М. Федорченко, О. Франкевич, П. Штеффенс. Пер. з англ. – К.: ІРЦ «Реформування земельних відносин в Україні», 2008. – 104 стор.;
14. Земельне право України: підруч. для студ. юрид. спец. навч. закл./В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, М.В. Шульга. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2008. – 600с.
15. Земельний кодекс України: Науково – практичний коментар. Видання шосте, доповнене – Х.: ТОВ «Одісей», 2009. – 624с.
16. Мірошніченко А.М. Земельне право України: Підручник. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 712с.
17. Закон України «Про Національну поліцію» Верховна Рада України; Закон від 02.07.2015 № **580-VIII**

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою лекції є розкриття земельного права як окремої галузі права, а також основних понять земельного права, з'ясування його місця у сучасній правовій системі. Ознайомити слухачів з системою земельного права, методами, принципами та системою земельного права, які регулюють земельних відносини. Звернути увагу на співвідношення земельного права з суміжними галузями права.

ВСТУП

Земля належить нині й належатиме в майбутньому до найбільш важливих об'єктів матеріального світу, оскільки є основою життя та діяльності будь-якого людського суспільства. Цінність землі, її важливість для розвитку людства в цілому зумовили той факт, що земля є предметом правового регулювання багатьох галузей права. При цьому, термін "земля" може розглядатися у різних аспектах — як природний об'єкт, планета (земна куля), частина космічної системи. Як земна куля (планета) земля є об'єктом правового регулювання міжнародного права. Водночас вона може розглядатися як середовище проживання людини, що охоплює земну і повітряну оболонки земної кулі, її надра, поверхню і ландшафт, тваринний і рослинний світ. У цьому значенні земля є об'єктом правового регулювання екологічного права. У третьому значенні зазначений термін виступає тоді, коли земля розглядається як об'єкт правового регулювання земельного права.

Оволодіння знаннями у галузі земельного права в сучасний період набуває особливого значення. Пов'язано це з прискоренням реформування

земельних правовідносин, становленням, розвитком та зміцненням державності в Україні. Інтерес до вивчення земельного права як важливої складової еколого-правової освіти зумовлений введенням в дію нового Земельного кодексу і значним збільшенням та оновленням законодавчих і підзаконних актів про землю.

Розпочнемо вивчення курсу з окреслення поняття та предмету Земельного права.

I. ПОНЯТТЯ ТА ПРЕДМЕТ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА

Головним критерієм виділення ЗП як самостійної галузі права є наявність спеціального, особливого предмета правового регулювання.

Предметом земельного права є суспільні відносини, зумовлені особливими властивостями землі як об'єкта суспільних відносин у тій частині, у якій вони регулюються нормами земельного права.

Характерними рисами землі як об'єкта ЗП є:

- 1. незамінність** (незамінна для людського суспільства, усіх поколінь людей)
- 2. обмеженість у просторі** (площа землі чітко фіксована і не може бути збільшена)
- 3. локальність** (кожна земельна ділянка знаходиться у певній географічній точці незалежно від зміни землевласників чи землекористувачів)
- 4. нерухомість** (не може бути переміщена).

Відповідно до ст. 14 Конституції України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Цінність землі обумовлена її функціональністю.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, предмет земельного права є суспільні відносини, зумовлені особливими властивостями землі як об'єкта суспільних відносин у тій частині, у якій вони регулюються нормами земельного права. Земельне право є самостійною галуззю права, яка являє собою систему правових норм, що регулюють земельні відносини з метою забезпечення раціонального використання земель, їх охорони від негативного впливу, захисту прав громадян та юридичних осіб на землю і додержання встановленого правопорядку в галузі земельних відносин.

II. МЕТОДИ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА

Особливості земельних відносин відображуються в специфічному поєднанні імперативного та диспозитивного методів правового регулювання цієї сфери суспільних відносин. Завданням правового регулювання при цьому є забезпечення відповідної поведінки учасників земельних відносин.

Імперативний метод (передбачає здійснення впливу на учасників земельних відносин за допомогою видання обов'язкових до виконання розпоряджень і встановлення різних заборон) застосовується у сфері

управління використанням і охороною земель, зокрема: при визначенні порядку реалізації функцій державного управління; веденні державного земельного кадастру, земельного моніторингу; здійсненні землевпорядкування; визначення порядку проведення земельних аукціонів і конкурсів; встановленні обмежень, щодо використання земель за їх цільовим призначенням тощо.

Диспозитивний методі (визначає лише межі поведінки учасників відповідних відносин, що дає їм можливість вільно і самостійно регулювати свої стосунки у встановленому обсязі) — це атрибут регулювання взаємин власників земельних ділянок з приводу використання землі та самостійного господарювання на ній, який ґрунтується на визнанні того, що кожен власник має право на свій розсуд розпоряджатися належною йому земельною ділянкою. За таких умов учасники земельних відносин можуть у певних межах регулювати взаємини між собою самостійно.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже метод правового регулювання земельного права залежатиме від правовідносин, які виникають у земельному праві. А також якими органами та формами будуть врегульовані дані питання.

Тому у земельному праві визначено два основних методи правового регулювання: імперативний та диспозитивний.

Імперативний метод передбачає здійснення впливу на учасників земельних відносин за допомогою видання обов'язкових до виконання розпоряджень і встановлення різних заборон, застосовується у сфері управління використанням і охороною земель.

Диспозитивний методі визначає лише межі поведінки учасників відповідних відносин, що дає їм можливість вільно і самостійно регулювати свої стосунки у встановленому обсязі.

ІІІ. ПРИНЦИПИ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА

Принцип цільового і раціонального використання земель пронизує зміст усіх інститутів земельного права. **Цільове призначення земель** — це встановлені законодавством порядок, умови та межі експлуатації (використання) земель для конкретних цілей відповідно до категорій земель, які мають особливий правовий режим. Термін «раціональне» має економічний та екологічний зміст, що конфліктують між собою. Економічно раціональна оранка є нераціональною з екологічної точки зору. Так, за «радянських» часів раціональне використання земель розглядалося як максимальне залучення земель до с/г виробництва. І це призвело до надмірної розораності земель. А екологічно раціональне використання земель шляхом її виведення з обробітку може розглядатись як безгосподарність. Тому, суть раціонального використання земель полягає в забезпеченні водночас ефективного використання земель та їх охорони.

Принцип встановлення особливого правового режиму земель відповідних категорій безпосередньо передбачений у ч. 2 ст. 18 ЗК України.

Під правовим режимом земель слід розуміти встановлений правовими нормами порядок та умови використання земель всіх категорій за цільовим призначенням, забезпечення й охорону прав власників землі та землекористувачів, здійснення державного управління земельним фондом та контролю за використанням землі, додержанням вимог земельного законодавства, ведення земельного кадастру, проведення землеустрою та здійснення земельного моніторингу, внесення плати за землю і застосування заходів заохочення за використання земельних ресурсів та мір юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства.

Принцип пріоритету сільськогосподарського використання земель та їх охорони базується на пріоритетності розвитку правового регулювання земель сільськогосподарського призначення. Це означає, що землі, придатні для потреб сільського господарства, повинні надаватися насамперед для сільськогосподарського використання. Для несільськогосподарських потреб мають надаватися землі, не придатні для ведення сільського господарства, або сільськогосподарські угіддя гіршої якості.

Принцип здійснення контролю за використанням та охороною земель полягає в наявності спеціальних організаційно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється контроль за використанням та охороною земельних ресурсів. Державний контроль за використанням та охороною земель здійснюють уповноважені органи виконавчої влади з питань земельних ресурсів, а за додержанням вимог законодавства про охорону земель — спеціально уповноважені органи з питань екології та природних ресурсів. Поряд з державним контролем за використанням та охороною земель здійснюється самоврядний та громадський контроль у цій сфері. Самоврядний контроль за використанням та охороною земель здійснюють сільські, селищні, міські, районні та обласні ради. Громадський земельний контроль покладено на громадських інспекторів, які призначаються відповідними органами місцевого самоврядування і діють на основі положення, затвердженого центральним органом виконавчої влади по земельних ресурсах.

Пріоритет вимог екологічної безпеки, тобто підтримання такого стану НПС, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей».

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Принцип цільового і раціонального використання земель пронизує зміст усіх інститутів земельного права. Цільове призначення земель — це встановлені законодавством порядок, умови та межі експлуатації (використання) земель для конкретних цілей відповідно до категорій земель, які мають особливий правовий режим: принцип встановлення особливого правового режиму; принцип здійснення контролю за використанням та охороною земель; принцип пріоритету сільськогосподарського використання земель та їх охорони.

IV. СИСТЕМА ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Під **системою земельного права** розуміється внутрішня структура його правових інститутів, кожний з яких складається з груп юридичних норм, які регулюють однорідні земельні відносини.

Земельно-правові норми регулюють суспільні земельні відносини, в яких земля водночас виступає як нерухомий об'єкт, як природний об'єкт і як об'єкт господарювання. Більшість норм земельного права належать до матеріальних норм. Разом з тим, земельне право містить ряд процесуальних норм, які створюють спеціальний механізм реалізації матеріальних норм.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Отже, під системою земельного права розуміється внутрішня структура його правових інститутів, кожний з яких складається з груп юридичних норм, які регулюють однорідні земельні відносини. Система науки земельного права тісно пов'язана із системою земельного права як навчальною дисципліною. Земельне право як *навчальна дисципліна* являє собою систему знань, зведень та інформації про основні положення і зміст права, які викладаються з метою підготовки професійних правознавців. Вона може відрізнитися від системи галузі земельного права за обсягом інформації, яка викладається виходячи з учбових планів навчальних закладів.

V. СПІВВІДНОШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА З СУМІЖНИМИ ГАЛУЗЯМИ ПРАВА

Земельне право як складова частина системи права України тісно пов'язана з іншими галузями вітчизняної системи права. При цьому воно визначається тим, що певні галузі права визначають фундаментальні засади для земельного права. Для інших суспільних відносин, які врегульовані відповідними галузями права, земельне право має основоположне значення, коли вони впливають із відносин, пов'язаних з використанням та охороною земельних ресурсів, зокрема природоохоронних, підприємницьких тощо.

Існує особливий зв'язок земельного права з *конституційним правом*, норми якого закріплюють підвалини суспільного та державного устрою, встановлюють найважливіші засади всіх галузей права України, в тому числі й земельного. Положення ст. 13 Конституції України про те, що землі та інші природні ресурси є об'єктами права власності Українського народу, — вихідне для земельного права, оскільки воно становить основу всіх його правових інститутів. Не менш значущі і норми конституційного права, які визначають сутність права землекористування та роль органів місцевого самоврядування в забезпеченні раціонального використання земельних ресурсів.

Земельне право має певний зв'язок з *адміністративним правом*. Адміністративно-правові акти часто служать підставою виникнення, зміни або припинення земельних відносин. Так, в адміністративному порядку вирішуються питання відведення земельної ділянки на місцевості, встановлення її меж, видачі документів, що встановлюють право на землю, здійснення контролю за додержанням земельного законодавства, притягнення до адміністративної відповідальності осіб, винних у порушеннях земельного законодавства, тощо. Зв'язок земельного й адміністративного права виявляється також у визначенні повноважень органів влади щодо управління землями.

Важливе значення для земельного права має його зв'язок з *цивільним правом*. Цей зв'язок виявляється у тісному переплетенні земельних і майнових відносин, зумовленому зв'язком права на земельну ділянку з правом на насадження, будівлі, посіви, що перебувають на земельній ділянці. Разом з тим, специфіка землі обумовлює зміст відмінностей у методах і принципах правового регулювання у земельному і цивільному праві. Якщо в цивільному праві домінує принцип свободи волевиявлення суб'єктів цивільних відносин (свобода розпорядження майном та його необмеженість, свобода укладання угод, неприпустимість втручання в приватні справи), то в земельному праві застосовуються публічно-правові засоби регулювання земельних відносин і передбачаються обмеження права власності на землю. В Земельному праві закріплені не тільки права землевласників і землекористувачів, а й їхні юридичні обов'язки, закріплено нормування розмірів земельних ділянок, а екологічні соціальні інтереси суспільства зумовлюють потребу у державному контролі за використанням та охороною земель, у сфері земельного ринку, за здійсненням угод щодо землі, необхідності обов'язкової державної реєстрації прав на землю.

Слід зазначити, що роздержавлення земельних ресурсів, повернення певної частини їх у цивільно-правовий обіг та утворення ринку землі не означає втрату земельним правом свого особливого значення і самостійного змісту як галузі вітчизняного права і включення його до складу цивільного права. Суто цивілістичний підхід до системи земельно-правових відносин обґрунтовується перевищенням речового значення землі та пониженням соціального значення використання земельних ресурсів.

Взаємозв'язок земельного права з *екологічним правом* зумовлюється станом землі як об'єкта навколишнього природного середовища, який перебуває в екологічному взаємозв'язку та взаємодії з усім довкіллям. Регулюючи переважно економічні земельні відносини, що виникають у зв'язку з наданням і вилученням земель та порядком їх використання, земельне право в той же час містить норми, які передбачають спеціальні вимоги, що забезпечують збереження навколишнього природного середовища. У свою чергу, в екологічному законодавстві є численні норми

загального і спеціального характеру, реалізація яких передбачає забезпечення охорони земель від несприятливого антропогенного впливу.

Безпосередній зв'язок між нормами земельного права та нормами гірничого, водного і лісового права, нормативно-правовими актами природно-рослинного (флористичного) та природно-заповідного законодавства полягає в неможливості використання цих природних ресурсів без використання водночас просторового базису, яким є земля.

ВИСНОВКИ ДО П'ЯТОГО ПИТАННЯ:

Отже, земельне право як складова частина системи права України тісно пов'язана з іншими галузями вітчизняної системи права. При цьому воно визначається тим, що певні галузі права визначають фундаментальні засади для земельного права. Для інших суспільних відносин, які врегульовані відповідними галузями права, земельне право має основоположне значення, коли вони впливають із відносин, пов'язаних з використанням та охороною земельних ресурсів, зокрема природоохоронних, підприємницьких тощо.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

В даній лекції було розглянуто поняття, предмет, методи правового регулювання, принципи, систему земельного права та співвідношення земельного права з суміжними галузями права.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять курсанти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: земельне право, земельного права, предмет земельного права, імперативний і диспозитивний методи земельного права, принципи земельного права, систему земельного права.

Після вивчення теми курсанти повинні:

Знати:

- поняття, методи, земельного права;
- принципи земельного права;
- систему земельного права.

Вміти:

- визначати співвідношення земельного права з суміжними галузями права;
- класифікувати чинне законодавство,
- розпізнавати види методів в земельних правовідносинах.

ТЕМА № 2. ДЖЕРЕЛА ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА
(2 години)
ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Історико-правові аспекти правового регулювання земельних відносин на території сучасної України.
2. Правове забезпечення земельної реформи.
3. Поняття та особливості джерел земельного права.
4. Класифікація джерел земельного права. Конституція і закони України як джерела земельного права.
5. Земельний кодекс України в системі джерел земельного права.
6. Підзаконні нормативно-правові акти як джерела земельного права. Міжнародно-правові акти як джерело земельного права.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.96 // Відомості Верховної Ради України – 1996 – N 30 – ст. 141.
2. Земельний кодекс України з статистичними матеріалами і збірник нормативно-правових актів та матеріалів судової практики: Видання друге. За станом нормативно-правових актів та актів органів судової влади на 1 лютого 2007 р.
3. Земельне право України: підруч./ [Г.І. Балюк, Т.О. Коваленко, В.В. Носік та ін.: за ред. В.В. Носіка]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 511 с.
4. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України : (за станом нормат.-прав. актів та суд. практики на 1 вер. 2011р.) / А.М. Мірошніченко, Р.І. Марусенко. - К.: Правова єдність, 2011. - 520 с.

5. Семчик В.І. Земельне право України: Академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, М.В. Шульга. – К.: Ін Юре, 2008. – 600 с.
6. Семчик В.І. Земельне право України: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл./ В.І.Семчик, П.Ф.Кулинич, М.В. Шульга.-К.: Вид.Дім «ІнЮре»,2008.-600с.
7. Контроль за охороною та використання земель: Нормативно-правові акти та роз'яснення/Упор. М.С.Головатюк та ін.; Під.заг.ред. М.С.Головатюка.- 2 –ге вид.,допов. Та перероб.- К.: Вид. Паливода А.В. 2008.-344с.- (Земельне законодавство України)
8. Земельне право України:Підручник/ За ред. О.О.Погрібного та І.І. Каракаша.-Вид.2,перероб. І доп.-К.:Істина, 2009.- 600с.
9. Яніцький В.П. Порядок набуття права приватної власності на земельну ділянку в Україні: Монографія.-К.Атіка, 2008.-140с.
10. Богіра М.С. Землекористування в ринкових умовах: еколого-економічний аспект.Монографія.-львів: Львівський національний аграрний університет, 2008.-225с.
11. Планування територій на місцевому рівні: Громада, Влада і Бізнес / За заг.ред. Федорченка М.С. і Янова О.В. – К.: ГО ІРЦ «Реформування земельних відносин в Україні», 2008. – 320 с.
12. Операції із землею. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х.: Фактор, 2008. – 896 с.
13. Управління державними землями сільськогосподарського призначення України / К. Дельс, М. Федорченко, О. Франкевич, П. Штеффенс. Пер. з англ. – К.: ІРЦ «Реформування земельних відносин в Україні», 2008. – 104 стор.;
14. Земельне право України: підруч. для студ. юрид. спец. навч. закл./В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, М.В. Шульга. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2008. – 600с.
15. Земельний кодекс України: Науково – практичний коментар. Видання шосте, доповнене – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – 624с.
16. Мірошніченко А.М. Земельне право України: Підручник. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 712с.
17. Закон України «Про Національну поліцію» Верховна Рада України; Закон від 02.07.2015 № **580-VIII**

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою лекції є розкриття основних положень земельного права як однієї з профілюючих дисциплін, предметом вивчення якої є норми права, що визначають порядок розгляду і вирішення земельних правовідносин, історію становлення і розвитку земельного законодавства, завдання та основні етапи земельної реформи, класифікацію джерел земельного права. В юриспруденції термін «джерела права» прийнято розглядати у двох аспектах: матеріальному та

формально-юридичному. В матеріальному аспекті під джерелами права розуміють соціально-економічні умови життя суспільства, які детермінують правотворчу діяльність органів державної (публічної) влади та обумовлюють її результат — зміст права як регулятора суспільних відносин. У формально-юридичному значенні термін «джерела права» означає способи та форми правотворчої діяльності органів публічної влади, результатом якої є правові акти, що містять правові норми.

Право як регулятор суспільних відносин перш за все є сукупністю правових норм, якими встановлюються та вводяться в дію правила поведінки людини в суспільстві, що досягло державного рівня розвитку. Для забезпечення однозначного розуміння та застосування таких правил поведінки всіма членами суспільства (громадянами) їх зміст має бути чітко визначеним. Фіксація правил поведінки відбувається у процесі формування «носіїв» загальновизнаних правил поведінки членів суспільства — джерел права.

ВСТУП

Оволодіння знаннями у галузі земельного права в сучасний період набуває особливого значення. Пов'язано це з прискоренням реформування земельних правовідносин, становленням, розвитком та зміцненням державності в Україні. Інтерес до вивчення земельного права як важливої складової еколого-правової освіти зумовлений введенням в дію нового Земельного кодексу і значним збільшенням та оновленням законодавчих і підзаконних актів про землю.

I. ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Територія України була заселеною з найдавніших часів, приблизно 1,5 млн років тому. В записях грецького історика Геродота згадується, що скіфи, які проживали на узбережжі Дніпра, Буга, Дністра (нині Дніпропетровська, Київська, Полтавська, Вінницька, Хмельницька області), займалися вирощуванням хліба для продажу, розводили рогату худобу, коней, овець. Багатства Скіфії приваблювали греків, які, починаючи з VIII ст. до Різдва Христового, засновують у північному Причорномор'ї свої колонії, обробляють землі. Стародавні римляни у I ст. після Різдва Христового також користувалися багатствами Скіфії.

Оскільки юридичних джерел щодо змісту і природи земельних відносин не збереглося, можна припускати, що скіфські народи займалися землеробством і використовували для цієї мети вільні, незаймані землі гуртом, общинами за правилами звичаєвого права, що переходило з покоління в покоління. Регулювання земельних відносин нормами звичаєвого права здійснювалося на території нинішньої України багато віків.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, розглянувши перше питання історико-правові аспекти правового регулювання земельних відносин на території сучасної України.

II. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ

З моменту прийняття Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.) почала формуватися правова система української держави.

18 грудня 1990 р. було прийнято новий ЗК Української РСР, ст. 1 якого проголошувала, що відповідно до Декларації про державний суверенітет **України земля є власністю її народу.**

Кодексом було встановлено, що земля надається громадянам України у довічно успадковування володіння для ведення селянського (фермерського) господарства, особистого підсобного господарства, будівництва та обслуговування жилого будинку і господарських будівель, садівництва, дачного і гаражного будівництва; для традиційних народних промислів (ст. 6 Кодексу). В усіх інших випадках і для всіх інших цілей земля надавалася громадянам і юридичним особам у постійне чи тимчасове користування (ст. 7). Статтю 8 цього Кодексу вводилася оренда землі.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, нами було розглянуто друге питання лекційного заняття правове забезпечення земельної реформи. За таких умов 25 жовтня 2001 р. був прийнятий ЗК України в новій редакції, який набув чинності з 1 січня 2002 р. З цього часу розпочався третій етап розвитку земельного права і земельної реформи. Норми ЗК України були спрямовані на завершення земельної реформи. У новому Кодексі не стало такої правової категорії, як «право колективної власності на землю». Замість неї як суб'єкти права власності на землю були визначені юридичні особи — щодо земель приватної власності і територіальні громади — щодо земель комунальної власності.

III. ПОНЯТТЯ ДЖЕРЕЛ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА

В юриспруденції термін «джерела права» прийнято розглядати у двох аспектах: матеріальному та формально-юридичному. В матеріальному аспекті під джерелами права розуміють соціально-економічні умови життя суспільства.

У науці земельного права джерела права вивчаються в формально-юридичному значенні, як зовнішня форма вираження загальновизнаних правил поведінки, які є обов'язковими для дотримання, виконання та слідування всіма особами, що мають юридичний зв'язок із державою (громадянство) чи перебувають на її суверенній території.

Як свідчить історія права, до джерел права належать: правовий звичай, судовий прецедент та закон (нормативно-правовий акт).

В Україні прийняті та діють велика кількість нормативно-правових актів, які регулюють суспільні земельні відносини і які у своїй сукупності складають земельне право як самостійну галузь українського права. Отже, джерелами земельного права є прийняті уповноваженими державою органами влади нормативно-правові акти, які містять правові норми, що регулюють суспільні земельні відносини відповідно до земельної політики держави.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Отже, нами було розглянуто третє питання лекційного заняття джерела земельного права у двох аспектах: матеріальному та формально-юридичному. В матеріальному аспекті під джерелами права розуміють соціально-економічні умови життя суспільства.

IV. КЛАСИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА

Нормативно-правові акти як джерела земельного права України не є однорідними, їх структура відображає складність, структуровану ієрархічність органів влади та правової системи країни в цілому і охоплює правові акти різної юридичної сили та правової спеціалізації. Нормативно-правові акти як джерела земельного права знаходяться між собою в суворій ієрархічній підпорядкованості.

За питомою вагою земельно-правових норм у нормативно-правових актах:

- **спеціалізовані** (всі або переважна більшість норм яких спрямована на регулювання тих чи інших земельних відносин. Закон України «Про землеустрій» від 22 травня 2003 р. тощо). Спеціалізовані земельні нормативно-правові акти становлять значну частину джерел земельного права України.

- **нормативно-правовими актами**, основне призначення яких полягає в регулюванні інших суспільних відносин (цивільних, господарських, екологічних, адміністративних тощо) і які містять окремі

правові норми, присвячені регулюванню певних земельних відносин. (закони України «Про основи містобудування» від 16 листопада 1992 р., «Про колективне сільськогосподарське підприємство» від 14 лютого 1992 р) та ін. Поява зазначених нормативно-правових актів є відображенням об'єктивного процесу екологізації земельного законодавства України та наповнення його господарським змістом.

Важливою особливістю земельного права України є наявність **кодіфікованого систематизуючого законодавчого акта — ЗК України**. Його головне завдання полягає у встановленні висхідних, принципівих положень правового регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення земельних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на земельний фонд, збереження родючості ґрунтів, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Отже, серед законів, що регулюють земельні відносини, особливе місце належить Конституції України, яка була прийнята 28 червня 1996 р. Будучи Основним Законом країни, вона є нормативно-правовим актом, що має найвищу юридичну силу і, відповідно, є основним джерелом усіх галузей права України, зокрема й земельного.

V. ЗАКОНИ ЯК ДЖЕРЕЛА ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

На наступну, після Конституції України, сходинку в ієрархії законів як джерел земельного права слід поставити ЗК України та інші закони, прийняті Верховною Радою України.

Кодекс - це інтегруюча і цементуюча основа для розвитку відповідної галузі законодавства. Так, у ст. 3 ЗК України прямо зазначено, що земельні відносини в Україні регулюються Конституцією України, цим Кодексом, а також прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами. З цієї статті випливає, що норми Кодексу мають вищу юридичну силу у порівнянні з нормами інших актів земельного законодавства, включаючи й закони.

ВИСНОВКИ ДО П'ЯТОГО ПИТАННЯ:

Отже, наступну, після Конституції України, сходинку в ієрархії законів як джерел земельного права слід поставити ЗК України та інші закони, прийняті Верховною Радою України.

Кодекс - це інтегруюча і цементуюча основа для розвитку відповідної галузі законодавства. Так, у ст. 3 ЗК України прямо зазначено, що земельні відносини в Україні регулюються Конституцією України, цим Кодексом, а також прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами.

VI. ПІДЗАКОННІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТ ЯК ДЖЕРЕЛА ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА

Постанови Верховної Ради України

«Про земельну реформу» від 18 грудня 1990 р.,

«Про прискорення земельної реформи та приватизацію землі» від 13 березня 1992 р.,

«Про форми державних актів на право власності на землю та право постійного користування землею» від 13 березня 1992 р.,

«Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 5 березня 1998 р. ***Норми останньої постанови не є нормами прямої дії і можуть бути реалізовані шляхом прийняття інших правових актів.***

Однак питома вага постанов Верховної Ради у системі джерел земельного права України є незначною і має чітку тенденцію до зниження.

ВИСНОВКИ ДО ШОСТОГО ПИТАННЯ:

Отже, слід відзначити, що значну роль у забезпеченні єдиної правозастосовчої практики та зміцненні законності в галузі земельних відносин відіграють керівні роз'яснення Пленумів Верховного, Вищого господарського і Вищого адміністративного судів України. Проте названі судові органи не створюють нові правові норми, а лише тлумачать їх суть. Тому такі роз'яснення не можна вважати джерелами права в загальноприйнятому розумінні.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ:

В даній лекції було розглянуто **правове забезпечення земельної реформи**. За таких умов 25 жовтня 2001 р. був прийнятий ЗК України в новій редакції, який набув чинності з 1 січня 2002 р. З цього часу розпочався третій етап розвитку земельного права і земельної реформи. Норми ЗК України були спрямовані на завершення земельної реформи. У новому Кодексі не стало такої правової категорії, як «право колективної власності на землю». Замість неї як суб'єкти права власності на землю були визначені юридичні особи — щодо земель приватної власності і територіальні громади — щодо земель комунальної власності.

Джерела земельного права у двох аспектах: матеріальному та формально-юридичному. В матеріальному аспекті під джерелами права розуміють соціально-економічні умови життя суспільства.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять курсанти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: джерела земельного права,

земельне законодавство, підзаконні нормативно-правові акти, локальні правові акти.

Після вивчення теми курсанти повинні:

Знати:

- теоретичні положення щодо поняття та змісту джерел земельного права, положення законодавства з приводу набуття та припинення права власності на земельні ділянки, обмежень права власності на земельні ділянки.

Вміти:

- самостійно орієнтуватися в земельному та цивільному законодавстві щодо права власності на землю, застосовувати норми земельного законодавства в конкретних життєвих ситуаціях, самостійно працювати з нормативно-правовими актами.

ТЕМА № 3. СУБ'ЄКТИ ТА ОБ'ЄКТИ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Суб'єкти земельних правовідносин.
2. Об'єкти земельних правовідносин

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Ільків Н.В. Оренда земель сільськогосподарського призначення в Україні: теоритичні й практичні аспекти: Монографія/ За заг.ред.проф.,д.ю.н. Н.І.Титової.-Львів: ЛьвДУВС,2008.-296с.
2. Земля: Договори, суд, законодавство: Науково-практичний посібник (видання третє, перероблене то доповнене) / За заг. ред. С.Я.Фурси - К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2008. - 832 с.
3. Шульга М.В., Жушман В.П., Кулинич П.Ф., Уркевич В.Ю. Фермерське господарство: правові засади створення, функціонування та припинення: Навчально-практичний посібник / За заг. ред. М.В.Шульги. - Х.: ТОВ "Одіссей", 2004. - 464 с.
4. Научно-практический комментарий к ФЗ «Об обороте земель с/х назначения» / Под ред. А.А. Ялбуганова. - М.:Центр публично-правовых исследований, 2007. – 222 с.
5. Правові основи майнових і земельних відносин: Навч.посіб. / Колектив авторів; За заг.ред. В.М. Єрмоленка. – К.: Магістр – XXI сторіччя, 2006. – 384 с.

6. Природноресурсовое право України: Навч. посіб. / За заг.ред. І.І. Каракаша. – К.: Істина, 2005. – 376 с.
7. М.С. Федорченко. Набувальна давність у земельному праві України: науково-практичний коментар. – К.: ІРЦ «Реформування земельних відносин в Україні», 2007. – 64 с.
8. Планування територій на місцевому рівні: Громада, Влада і Бізнес / За заг.ред. Федорченка М.С. і Янова О.В. – К.: ГО ІРЦ «Реформування земельних відносин в Україні», 2008. – 320 с.
9. Операції із землею. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х.: Фактор, 2008. – 896 с.
10. Управління державними землями сільськогосподарського призначення України / К. Дельс, М. Федорченко, О. Франкевич, П. Штеффенс. Пер. з англ. – К.: ІРЦ «Реформування земельних відносин в Україні», 2008. – 104 стор.;
11. Україна: аграрні холдинги та перспективи ринку землі / В. Лапа, А. Ліссітса, О. Поліводський, М. Федорченко, О. Янов. Під ред. С. Феофілова / ТОВ «УкрАгроКонсалт» та ВГО «Українська аграрна конфедерація». – К., 2007;
12. Федорченко М., Янов О. Правові та інституційні аспекти ринку земель сільськогосподарського призначення Україні. Консультативна робота для проекту «Німецько-український аграрний діалог» при Інституті економічних досліджень і політичних консультацій. - Київ, 2007;
13. Федорченко М. Земля – основний ресурс сталого соціально-економічного розвитку місцевих громад / посібник. – К.: АМУ, 2006. – 178 с.;
14. Федорченко М., Янов О. Земельне право України: посібник для практиків у 2 тт. Т.1: Земельні відносини в населених пунктах. - - К.: ІРЦ «Реформування земельних відносин в Україні», 2006. - 376 с.;
15. Шляхи підвищення ефективності управління земельними ресурсами міст України. / під. ред. М. Федорченка і О. Янова. - К.: ІРЦ «Реформування земельних відносин в Україні», 2005. - 336 с.;
16. Актуальні проблеми управління земельними ресурсами міст України / під. ред. М. Федорченка і О. Янова. - К.: ІРЦ «Реформування земельних відносин в Україні», 2004. - 60 с.;
17. Земельно-правовий процес. Навчальний посібник / Возняк Р.П., Ступень М.Г., Падляк І.М. . – Л., Новий світ, 2006. – 229 с.
18. Правове регулювання відносин в сфері довкілля в Європейському союзі та в Україні // За заг.ред. В.Г.Дідика (Державний департамент з питань адаптації законодавства Міністерства юстиції України) – К., 2007. – 579 с.
19. Доклад о развитии человечества 2007/2008. Борьба с изменениями климата: человеческая солидарность в разделенном мире / Пер. с англ. – М.: Издательство «Весь Мир», 2007. – 400 с.
20. Б.А. Воронин. Теоретические проблемы правового регулирования аграрных, земельных и экологических отношений. – Екатеринбург, Ур.ГСХАА, 2006. – 133 с.

21. Розвиток органічного агровиробництва в Україні. Досвід ведення органічного агровиробництва в Європейському союзі: моделі розвитку в Україні / – К., «Оранта», 2008. – 16 с.
22. Біла книга. Концептуальні засади розвитку агрострахування в Україні. / Проект розвитку агрострахування в Україні IFC, CIDA., 2008. – 20 с/
23. Чапко І., Кобута І. Сучасна політика розвитку сільського господарства в Україні (аналіз та пропозиції) / Програма розвитку ООН. Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, 2007. – 20 с.
24. Корінець Р.Я., Швецова Л.О. Оптові ринки сільськогосподарської продукції: запитання та відповіді. / Проект USAID «Реформування у галузі сільського господарства, вдосконалення законодавчо-нормативної бази», Укراهнський освітній центр реформ – Київ, 2007. – 46 с.
25. Гайц Штрубенгофф. Коментар до закону України № 1103 «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів». / Проект German – Ukrainian Agricultural Policy Dialogue - Київ, 2007. – 7 с.
26. Система складських документів на зерно: Ситуаційний аналіз, аналіз законодавства, напрями і пропозиції щодо вдосконалення / Канадсько-український зерновий проект-II – К., 2007. – 54 с.
27. Закон України «Про Національну поліцію» Верховна Рада України; Закон від 02.07.2015 № **580-VIII**

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Роль і значення теми зумовлена тим, що удосконалення форм власності на землю – один з основних напрямів провадження земельної реформи в сучасних умовах. Законодавче визнання поряд із державною приватної і комунальної власності на землю створили правове поле та умови для реформування земельних відносин. Ця тема передбачає вивчення загальних засад права власності на землю, форм власності на землю, об'єктно-суб'єктного складу права власності на землю, підстав та порядку виникнення та припинення приватної та публічної власності на землю, обмежень права власності на землю. Знання з цієї теми необхідні для подальшої діяльності фахівців-юристів у сфері правового забезпечення діяльності землекористувачів та землевласників.

ВСТУП

Відносини власності становлять основу життєдіяльності будь-якого, суспільства і матеріальну основу існування кожної людини. Володіння власністю завжди було пов'язане з матеріальним достатком і наявністю влади. Категорія власності посідає центральне місце в системі соціальних відносин і визначає основи державного і суспільного устрою. У соціальному житті відносини власності виступають як відносини між людьми в процесі привласнення ними матеріальних благ, здійснення обміну ними, розподілу та споживання для задоволення матеріальних і духовних потреб. Тому саме в соціальному характері відносин власності полягає її сутність. Адже поза суспільством немає і відносин власності.

Особливе місце в системі відносин власності посідає проблема власності на землю як споконвічної умови життєдіяльності людини і суспільства. Специфіка правового регулювання відносин власності, пов'язаних з землею, визначається низкою факторів: земля є утвором природи, тобто створена без участі людини і суспільних затрат; кількісно та якісно вона обмежена природним середовищем; її просторові межі є невідтворюваними і не можуть бути розширені шляхом відтворення; земля фізично нерухома і не може бути переміщеною у просторі; у суто економічному розумінні вона не є товаром, оскільки не має реальної вартості; земля є засобом виробництва в сільському та лісовому господарстві; відмова від використання земельних ресурсів не призводить до їх деградації або іншого стану непридатності; в результаті використання землі як просторово-територіального базису для здійснення виробничо-господарської діяльності її межі не змінюються; земля є екологічним об'єктом життєзабезпечення, життєдіяльності та місцеперебування людини і суспільства; на земельних просторах розміщується й облаштовується держава тощо.

Оптимальне врахування обставин природного походження і фактичного стану землі як природного об'єкта, а також її соціального, політичного, економічного й екологічного значення в законодавстві справляє істотний вплив на правове оформлення відносин власності на земельні ресурси, забезпечує їх раціональне використання та ефективну охорону. Тому при вивченні питань права власності на землю необхідне глибоке осмислення природних закономірностей функціонування цієї унікальної матерії, пізнання усталених соціальних традицій користування нею та усвідомлення широкого кола суспільних відносин, пов'язаних з використанням земельних ресурсів.

У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі проблемами власності є досить дослідженими, але й найбільш активно обговорюваними. При цьому як наукова категорія власність розглядається в економічному і юридичному розумінні, хоча вона має і філософський, психологічний, морально-етичний та інші аспекти. Тому її реальний зміст не може бути вичерпаний дослідженням лише економічних і юридичних аспектів суспільних відносин власності.

I. СУБ'ЄКТИ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

В теорії права *суб'єктами права* називають учасників правових відносин, які мають суб'єктивні права та виконують юридичні обов'язки. У земельно правовому відношенні завжди приймають участь дві, а в деяких випадках більша кількість осіб. Особи, які є учасниками земельно-правового відношення, називаються його *суб'єктами*. Як і в цивільному праві, суб'єкт земельно-правового відношення, якому належить право називається *активним суб'єктом або суб'єктом права*. Суб'єкт земельно правового відношення, на якого покладено обов'язок називається *пасивним суб'єктом або суб'єктом обов'язку*. Як правило, у земельно-правовому відношенні кожен з учасників має суб'єктивні права і несе суб'єктивні обов'язки.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, під *суб'єктами земельних правовідносин* слід розуміти учасників даних правовідносин, які мають суб'єктивні юридичні права і обов'язки та наділені відповідною правосуб'єктністю.

Суб'єктами земельних правовідносин можуть бути:

- громадяни (громадяни України, іноземці, особи без громадянства),
- юридичні особи (резиденти і нерезиденти),
- держава і органи місцевого самоврядування в особі їх органів.

II. ОБ'ЄКТИ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Різні суб'єкти вступають у правові відносини, насамперед, з метою задоволення певних своїх інтересів і потреб. Для досягнення поставлених цілей суб'єкти, в рамках правових відносин, шляхом реалізації своїх прав і обов'язків здійснюють певні дії, чим досягається результат – об'єкт правовідносин, заради якого відбулися правові відносини. Відтак, *об'єкт правовідносин* – це матеріальні, духовні та інші соціальні блага, що служать задоволенню інтересів і потреб громадян та їх організацій, з приводу яких суб'єкти вступають в правові відносини і здійснюють свої суб'єктивні права та юридичні обов'язки

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, *об'єктом земельних правовідносин* є земельні ділянки та права на них, земельні частки (паї), ґрунти, як об'єкти особливої охорони, надра, корисні копалини з приводу яких суб'єкти земельних правовідносин вступають в суспільні відносини.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ:

В даній лекції було розглянуто поняття, предмет, методи правового регулювання, принципи, систему земельного права та співвідношення земельного права з суміжними галузями права.

Предметом земельного права є суспільні відносини, зумовлені особливими властивостями землі як об'єкта суспільних відносин у тій частині, у якій вони регулюються нормами земельного права.

Принцип цільового і раціонального використання земель пронизує зміст усіх інститутів земельного права. Цільове призначення земель — це встановлені законодавством порядок, умови та межі експлуатації (використання) земель для конкретних цілей відповідно до категорій земель, які мають особливий правовий режим: принцип встановлення особливого правового режиму; принцип здійснення контролю за використанням та охороною земель; принцип платності; принцип пріоритету сільськогосподарського використання земель та їх охорони.

Системою земельного права розуміється внутрішня структура його правових інститутів, кожний з яких складається з груп юридичних норм, які регулюють однорідні земельні відносини.

Земельне право як складова частина системи права України тісно пов'язана з іншими галузями вітчизняної системи права. При цьому воно визначається тим, що певні галузі права визначають фундаментальні засади для земельного права. Для інших суспільних відносин, які врегульовані відповідними галузями права, земельне право має основоположне значення, коли вони впливають із відносин, пов'язаних з використанням та охороною земельних ресурсів, зокрема природоохоронних, підприємницьких тощо.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять курсанти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: зміст права користування, постійне користування, оренда земель, договір оренди, суборенда, концесія, земельний сервітут, суперфіцій, емфітевзис, виникнення права користування, припинення права користування.

Після вивчення теми курсанти повинні:

Знати:

- теоретичні положення щодо поняття та змісту права користування на землю, суб'єктно-об'єктного складу права користування на землю, положення законодавства з приводу набуття та припинення права користування на земельні ділянки.

Вміти:

- самостійно орієнтуватися в земельному та цивільному законодавстві щодо права користування на землю, застосовувати норми земельного законодавства в конкретних життєвих ситуаціях, самостійно працювати з нормативно-правовими актами.